

Nieuwjaarswens

Het bestuur en de redactie van de stichting en het historisch tijdschrift 'Het Land van Herle' wensen de lezers zeer aangename feestdagen en een uitstekend jaar 1998 toe. Moge 1998 een jaar worden waarin zeer veel geschiedenis zal worden geschreven!

In het verleden legde men dergelijke wensen ook wel vast in versen en spreuken. De in Rotterdam geboren dominee en taalkundige Jacob Jongeneel legde in 1884 een aantal van die oude Heerlense spreuken op schrift vast. Jongeneel was van 1877 tot aan zijn overlijden in 1888 predikant in Heerlen. Hij raakte geïnteresseerd in de Heerlense streekgeschiedenis en in het Heerlense dialect. In 1884 publiceerde hij over deze onderwerpen zijn boek *Dorpspraak van Heerle*. Hiermee maakte deze predikant zich tot een geliefde Heerlenaar, ook bij de grote meerderheid der katholieken. Dat was in de eeuwen vóór Jongeneel en de decennia erna wel eens anders. U ziet, geschiedenis en taal verbreedert.

De redactie

Heerlensche nieuwjaarswensch

Gluehzieelig nùjjoar,
Der kop voll hoar,
Der monk voll teng,
't Gluek iggen heng!

Een hete zomeravond bij sociëteit Eijmael in Heerlen, augustus 1791.

M. VAN DIJK

In het Stadsarchief Heerlen bevindt zich onder andere het archief van de hoofdschepenbank Heerlen. Dit archief beslaat de periode van circa 1650 tot aan het begin van de Franse Tijd in 1795. Heerlen viel in deze 'Staatse' periode vrijwel continu onder de soevereiniteit van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Een deel van dit archief bestaat uit processtukken. Die maakten eertijds deel uit van de dossiers die de schepenrechtbank vormde voor de behandeling van de civiele en strafrechtelijke ['criminele'] procedures. Wat nu aan processtukken nog aanwezig blijkt, is slechts een fractie van wat er ooit aanwezig moet zijn geweest.

Het aardige van een deel van deze archiefstukken is dat zij een gedetailleerde inblik in het leven in de hoofdschepenbank Heerlen in de zeventiende en achttiende eeuw geven. Maar het is wel een zeer beperkte inblik. In hoeverre is deze informatie van historische betekenis? Wat kunnen wij er van leren? Waren de beschreven gebeurtenissen niet zó uitzonderlijk dat zij slechts een aardige kijk-nou-eens anekdote opleveren? Professionele historici hebben dan ook een sterke voorkeur voor zogeheten seriële bronnen: historische bronnen die informatie geven over een langere tijdsperiode en zo historische structuren en veranderingen daarin kunnen blootleggen.

Hoe dit ook zij: de eenmalige proces-

stukken blijven voor de geschiedkundige en genealoog een belangrijke bron van detailinformatie. Eén zo'n processtuk betreft het verslag van het onderzoek van het Heerlense schepengerecht naar de gebeurtenissen op een onrustige zomeravond in Heerlen, in het jaar 1791.¹

Stokhuis

In de Akerstraat, hoek Putgraaf (nu Vogelzang en appartementen), lag in de achttiende eeuw een pand van de familie Eijmael. Dat was het zogeheten 'Stokhuis'. Dit fraaie huis, met onder andere een topgevel, geprofileerde zijconsoles en windwijzer werd hoogstwaarschijnlijk rond 1710 gebouwd in opdracht van Johannes Eijmael, rechtskundige en advocaat en procureur te Heerlen.² In de negentiende en twintigste eeuw werd het vooral bekend als woonhuis van de 'Rijks-veearts' Dr. J. Duijsens. Helaas is het markante pand in 1956 afgebroken.

Hier woonden in 1791 Willem Raemakers en diens vrouw Johanna Margaretha Eijmael. Waarschijnlijk deelden zij het grote pand met Jacobus Eijmael en zijn gezin. Raemakers en echtgenote hadden op de bovenverdieping van hun huis een nieuwe 'societeyskaemer' in gebruik genomen. Deze was bedoeld om de Heerlense elite in een geschikte ruimte te kunnen ontvangen. Aldaar konden zij een hapje en drankje nuttigen, converseren, de couranten lezen en

De Akerstraat in Heerlen, naar een schilderij uit ca. 1880 van Teding van Berckhout. Op de voorgrond het 'Oabelspoeltje'. Links gaat de afslag licht omhoog naar 'Op g'n O[a]bel', nu de Nobelstraat. Rechts ligt het wit gekalkte pand 'Stokhuis' of 'huis Duysens'. De tuin is aan de Akerstraat omheind met een muurtje, aan de Putgraafzijde is de moestuin meer open.'

SAH, fotocoll. nr. 103.

zich vermaken. De clientèle bestond waarschijnlijk uit de plaatselijke lage adel, grootgrondbezitters, dorpsnotabelen en de magistraten, die voor het overgrote deel van gereformeerde huize waren. Dat Heerlen ook over een dergelijke sociëteit beschikte was tot nu toe niet bekend. Dit bevestigt het beeld van Heerlen in vroeger eeuwen: een groot dorp, met een duidelijke centrumfunctie en stadse trekjes.

Raemakers en echtgenote verklaarden later voor notaris J.G. Schaesberg dat op zondag

7 augustus 1791, 's avonds 'een weynig naar neegen, de heeren Lamberts, scheepen van Climmen, en Van Cotzhuysen, scheepen alhier van heerlen, in geselschap van de heer baron de Montesquieu en de heer de Cravatte, heere van Soureth, mevrouwe de baronesse de Montesquieu en de nigte van den heer van Soureth sijnde een ongetrouwde juffrouw, hadden opgevoert om deese dames deselve kaemer te laeten sien. Dat deese jonge heren met laastgenoemde juffrouw, die geinclineert scheen tot danssen, een menuet, op het enkel singen van

Huis Soureth op de Beitel in 1978.

SAH, fotocoll. 3519

de andere, gedanst hadden. Dat terstond daar op sich een hoop off trouw bourse gesellen onder de hegge omtrent off teegens over der comparanten huys staande geposteert hadde en aff en toe jouchden off jeugden.'

Het feit dat het tijdstip van even na 21.00 uur wordt genoemd, is geen toeval: negen uur was het officiële tijdstip van de sluiting der dorpsheerbergen. Bij de gegoede jongheren en dames zat de stemming er blijkbaar in. Een menuet was een in goede kringen populaire Franse, statige en afgemeten dans. De hoeve Soureth overigens, waar De Cravatte de 'heer' [hereboer] was, lag en ligt op de uiterste grens van de hoofdschepenbank Heerlen bij het gehucht de Beitel.³

Raemakers was die zondagavond eens aan de voordeur gaan kijken en zag dat de jongelui stokken stuk braken. Zijn vrouw had horen roepen: 'Dat sijn goede strijk stokken!'. Niet voor niets zou buurman Jacob Eijmael de volgende dag komen klagen 'dat men hem 's vorigen avonds de boone staeken uyt den hoff offte tuijn gehaalt hadde'. Na een poosje vertrokken de heer van Soureth en diens nichtje per chaise, een oorspronkelijk Frans, hoog tweewielig rijtuigje met kap en twee zitplaatsen, onze 'sjees'. De overige bezoekers dienden te voet het pand te verlaten. De baron De Montesquieu, aldus Raemakers, 'hong in het uytgaen sijn saebel om sijn lyff ... seggende ...in soort gelijke termen in Fransche taele, gij

schorken, de eerste die ons affronteert zal ik de kop van zijn lyff afslaan ... Dat daarop deezen trouw gesellen het huys verlieten en al juygende en schreuwende 'Hondsvutter, Hondsvutter!' etc. den weg naer de Kerkhoffs brugge afgien-gen.'

Uit verklaringen van de koetsier en knechten blijkt dat de schepenen Lamberts en Van Cotzhuysen naar het bekende huis 'De Kroon' aan de Dorpstraat, eigendom van de familie Lamberts, zijn gevluht. Overigens niet nadat er klappen lijken te zijn gevallen. Vervolgens werd het huis 'De Kroon' als het ware belegerd. Nadat de groep jongelui het huis hadden verlaten werd schepenen Van Cotzhuysen door een groep begeleiders uit huis 'De Kroon' naar huis gebracht, *'terwijl het gejuig inmiddels van alle kanten door het dorp continueerde'*. Het duurde nog enige tijd alvorens de rust wederkeerde.

Ook ene Clemens Roebroek bleek rake klappen opgelopen te hebben, want hij diende zich onder behandeling te stellen van zijn broer Hubert Roebroek, chirurgijn in Heerlen. Dezelfde Hubert stelde samen met twee schepenen een rapport op over de verwondingen. Dit verslag wilden de autoriteiten gebruiken bij de strafrechtelijke afhandeling van deze hete, Heerlense zomeravond in 1791. Tot een rechtszaak en veroordeling is het uiteindelijk niet gekomen, waarschijnlijk omdat de schout en drossaard de zaak niet 'rond' kregen.

Noten:

1. GA Heerlen, Archief Schepenbank Heerlen, inv. nr. [oud-LvO] 6188, stuk A 12.
2. Zie voor Johannes Eijmael en diens betekenis voor het oude schutterswezen M. VAN DIJK, 'Schutterij St. Sebastianus Voerendaal', in: LvH 35 [1995], 41.
3. Het huidige pand dateert van circa 1800 en is uit baksteen opgetrokken rond een deels veel oudere binnenplaats. In het midden aan de straat ligt het

Conclusies

Kunnen we iets leren van deze getuigenissen? Opmerkelijk zijn de sterke invloeden uit Frankrijk, toen al decennia lang toonaangevend in cultuur, taal en mode. En blijkbaar óók in Heerlen. Het opjagen van de schepenen Lamberts en Van Cotzhuysen heeft waarschijnlijk te maken met de slechte relatie tussen grote delen van de katholieke bevolking en de kleine minderheid van gereformeerden. Deze protestanten behoorden voor een groot deel ook nog eens tot de populaire maatschappelijke bovenlaag van de magistraten. Dit uitte zich in vele beledigingen, treiterijen en bedreigingen, en soms ontaardde een en ander in vechtpartijen. Deze hele problematiek vindt men in de archiefstukken wel eens weergegeven met de veelzeggende zinsnede: *'haet van religie'*. Het 'protestantje pesten' zou nog tot in de jaren '60 van deze eeuw een populair tijdverdrif blijven voor de katholieke jeugd.

Niet enkel de religieuze tegenstellingen, maar ook de standsverschillen maakten dergelijke samenkomsten waarschijnlijk een dankbaar doelwit voor de opgeschoten katholieke dorpsjeugd, zeker op een mooie zomeravond. En ongetwijfeld zal ook de alcohol, die op de zondagen vanaf 's morgens vroeg rijkelijk vloeide, een rol hebben gespeeld.

herenhuis met twee verdiepingen onder een mansardedak en segmentboogvensters in hardsteen. In de rechtergeveltop vinden we het bouwjaar *A 17 N N 99 O*. Het complex was lange tijd in bezit van de familie Van Wylré, en kwam in 1781 door huwelijk in bezit van Joseph Florentin de Cravatte. Nu is de dancing 'De Peppermill' in de grote schuren van de pachtershoeve gevestigd.

Een boekje open over Schinveldse toestanden, 1849-1869*

W. J. MARTENS

In 1870 verscheen bij de *Drukkers en uitgevers H. Vaillant-Carmanne en Co.*, St. Adalbertstraat 8 in Luik, een boekje van 51 bladzijden, onder de titel: *Schets van den politieken Toestand der Gemeente Schinveld (Limburg) 1849-1869* met als ondertitel: *In verband gebracht met de laatste kiezerskwestie*. Dit boekje werd geschreven door A. Scherpenseel, lid van het r.k. Kerkbestuur en gewezen wethouder van Schinveld. De schrijver schijnt gedacht te hebben dat zijn artikel dagbladen en tijdschriften zou halen, want hij gaf toestemming dat 'de geheel of gedeeltelijke afdruk' was toegestaan, zolang het maar geen nieuwe brochure werd. Daardoor was voldaan aan de toenmalige wet. Om dat te bevestigen stond de handtekening van de schrijver eronder.¹

Wie kregen er nu allemaal [gratis!] een exemplaar van dit boekje? Alle Nederlandse kerkvorsten; ministers; presidenten van de rechtbanken in Nederland; alle rechtsgeleerden en kantonrechters in Limburg; burgemeesters en pastoors van het arrondissement Maastricht; de voornaamste dagbladen in Nederland en alle huisgezinnen in Schinveld. En alsof dit nog niet genoeg is, staat er: 'enz. enz. enz.'. Maar als eerste op de lijst staat: 'Een prachtuitgave aan z.m. den Koning'.

De hele kwestie schijnt de schrijver erg hoog gezeten te hebben. Dat blijkt niet alleen uit de tekst maar ook uit het feit dat hij er een aardige cent tegenaan heeft gegooid.

Waar gaat het over?

Om een klein beetje te begrijpen wat zich in die jaren in Schinveld afgespeeld heeft, moeten we teruggaan in de geschiedenis van de zuidoosthoek van Limburg. Na de Franse Tijd [1794-1813] werden Nederland en België in 1815 samengevoegd tot één land onder koning Willem 1. Door allerlei oorzaken kwam België in 1830 in opstand en maakte zich met behulp van Frankrijk zelfstandig. Ook het zuidelijk deel van Limburg [behalve Maastricht] werd Belgisch. Dat duurde tot 1839 en het beviel een groot deel van de bevolking zo goed, dat zij dat wilde blijven. Immers, de volksaard van de Zuid-Limburgers paste veel beter bij de katholiek-Belgische dan bij de protestants-Hollandse. Vanuit de Staten van Limburg werden dan ook herhaaldelijk petitities naar Brussel gestuurd om Limburg bij België te laten. Dit mislukte echter.

De Belgische opstand was niet ongemerkt aan Schinveld voorbijgegaan. De woningen van het raadslid J.P. Buysers en verschillende ambtenaren werden bekogeld met stenen onder de leiding van Severin Gerards en 'Jan met het houten been'. De vrouw van Buysers wist de woestelingen echter te verjagen 'met een pistool en een poignard' [dolk]. Zo zegvierde de Hollandse partij, althans in Schinveld. De afkeer van de 'Hollanders' en hun aanhang was echter diep geworteld in Schin-

veld, hoofdzakelijk omdat de Hollanders protestant waren.

Ook toen Limburg via een ingewikkelde constructie als hertogdom Limburg ingedeeld werd bij de Duitse Bond, maar tegelijkertijd deel uitmaakte van Nederland, bleef het 'gevreigel'. Nu zocht men aansluiting bij Duitsland. Ook in Schinveld was daar het een en ander van te merken. In 1866 werd Limburg echter definitief de elfde provincie van Nederland.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat gebeurtenissen op Europees vlak niet aan Schinveld voorbijgingen. Dat is ook duidelijk aan dit boekje te merken, te meer daar de schrijver uitgesproken pro-Hollands is.

Volgens de schrijver waren er drie soorten mensen in Schinveld: de 'goeien', de 'slechten' en 'degenen', die van de goeien naar de slechten zijn overgegaan'. Tot de 'goeien' behoorden de aanhangers van gewezen burgemeester J.P. Buysers [met die moedige vrouw] en zijn zoon, de latere burgemeester, Karel Buysers. Uiteraard behoorde de schrijver hier ook bij. Deze groep was liberaal gezind en pro-Hollands. Tot de 'slechten' behoorden oud-burgemeester Beckers, maar vooral pastoor E. Joors. Met hun aanhang vormden zij de zogenaamde pastoorsgroep. Maar het meest verderfelijk waren volgens de schrijver degenen, die om het geldelijk gewin of uit angst voor de pastoor van de 'goeien' naar de 'slechten' overliepen.

De boodschap

Keren we nu terug naar het geschrift. Als men de inleiding over Schinveld leest, krijgt men tranen in de ogen: Schinveld - een waar paradijs op aarde aan de Rode Beek. Uitgebreid wordt het bezoek van de Commissaris des Konings Van Meeuwen in 1849 beschreven, een neef van burgemeester J.P. Buysers. Schinveld had niet meegedaan aan de daden 'van wispelturige en kleingeestige lieden', die zich bij de bezoeken Van Meeuwen aan Brunssum, Heerlen, Sittard enz. met

de Duitse kleuren hadden getooid en vreemde vlaggen ontrolden, zodat het Nederlands bestuur slechts met geweld zijn gezag kon handhaven. Nee, in Schinveld niets van dit alles. Daar werd het volkslied uit volle borst gezongen.² Schinveld telde onder leiding van burgemeester J.P. Buysers nog heel wat 'Hollandsche patriotten' in dit hoekje van Nederland. Ook de Commissaris was het hiermee eens en een drievoudig 'Oranje boven!' schalde dan ook over de velden tot ver over de grens met Pruisen.

Dan vertelt de schrijver hoe het komt dat Schinveld zo 'Hollandsgezind' en edel was, terwijl op het moment van de uitgave niets meer deugt. De oorzaak: de pastoor en burgemeester, beiden goed Hollandsgezind, werkten in alles samen voor het welzijn van Schinveld, maar ieder wel op het eigen gebied. Dat was heel anders onder Gabriël Beckers, beter bekend als 'de Schout van het Huske'.³ Beckers was burgemeester van Schinveld van 1813 tot 1836. En die had er wat van gemaakt, griezelig gewoon. Het gemeentearchief was een puinhoop; land werd ingepikt; vriendjes zoals graaf d'Ansembourg kregen grond voor schappelijke prijsjes; onrechtmatige belasting [f. 600,-] voor de inwoners; processen bij de rechtbank in Maastricht. Niets dan kommer en kwel. Maar met het herstel van het Nederlands gezag in Limburg werd J.P. Buysers burgemeester van Schinveld.

Nieuwe bezems vegen schoon

Zo slecht als Beckers was, zo goed was Buysers. 'De zedelijke toestand der bewoners' verbeterde sterk. Tijdens het bestuur van Beckers stonden de Schinveldenaren bij de criminele rechtbanken te Maastricht en Tongeren bekend als 'de meest baldadige en de grootste procesmannen van geheel Limburg'. Tijdens het twintigjarige bestuur van Buysers werden nog niet zoveel processen-verbaal opgemaakt als 'in slechts twee jaar' van de voorgaande burgemeesters, Beckers en Dex.

Dan volgt er toch een lichte kritiek op de al bijna zaligverklaarde burgemeester Buysers. Dat er zo veel minder processen-verbaal waren, lag aan zijn *'eigenaardig goed karakter'*. De schrijver wil hiermee zeggen dat hij hem eigenlijk te slap vond. Hij haalt hierbij de zaak Kempeners aan. Deze man uit Brunssum werd doodgereden door Jan Beckers, de zoon van oud-burgemeester Beckers. Jan reed te paard op een voetpad waar hij helemaal niet komen mocht. Vader Beckers zorgde dat er geen rechtzaak kwam, maar slechts een schadeloosstelling aan de familie van Kempeners. Deze schadeloosstelling werd door Jan Beckers nooit betaald. En laat het nu uitgerekend die meneer Beckers zijn, die *'de zeer achtenswaardigen oud-burgemeester J.P. Buysers het leven tracht te vergallen'*. Maar de schrijver stelt ons gerust: *'Zo lang er een rechtvaardige God bestaat zal die ondankbare nooit zijn zwart doel bereiken en J.P. Buysers zal nog geruste dagen beleven evenals zijn Ega (die met het pistool en de ponjaard) met wie hij thans het 58ste jaar zijner gelukkige echtverbinding is ingetreden'*.⁴ God zij dank, er bestond toch nog gerechtigheid.

Goede kanten van Buysers

Laten we nu in het kort de goede daden van Buysers voor Schinveld eens onder de loep nemen. Hij schafte de gemeentebelasting van f 680,- in 1850 af; de straten werden verbeterd; twee nieuwe bruggen over de Rode Beek werden gebouwd en de beekbedding werd verlegd. Verder werd op 2 december 1851 een jaarmarkt ingesteld, die gehandhaafd bleef zo lang *'eendracht in de gemeente heerste'*. Door al die goede daden is het niet verwonderlijk dat bij de eerste verkiezing na de herziening van de Nederlandse Grondwet Buysers met negentien van de tweeëntwintig stemmen herkozen werd.

De burgemeester liet een *'algemene opmeting doen'* van de gemeentelijke gronden. Men ontdekte dat meer dan tachtig gezinnen

SCHEETS POLITIEKEN TOESTAND

DER GEMEENTE
SCHINVELD (LIMBURG)

1849 - 1869

IS VERBAND GEBRAGT MET DE LAATSTE KRIZERSWENTIE

DOOR

A. SCHERPENSEEL

LIT VAN HET B. K. KERKTOREN EN GEWEXEN WOTHOEDER VAN HET GEMEENTESTUUR ALDRE

WAT. H. VAN DER P. 1869
L. VAN DER P. 1869
B. VAN DER P. 1869

LITIK
H. VALLANT-GARMANNE EN C^o, DRUKKERS EN UITGEVERS
36, Adalbertstraat, 4

1870

uit Schinveld deze als hun eigendom beschouwden. Dat was nu afgelopen. Tegen een redelijke prijs kon men de grond kopen, hetgeen de meesten deden. Ook aan een ander euvel werd een einde gemaakt, namelijk het heidesteken. De heideplaggen werden in de stallen gebruikt en naderhand op het veld uitgestrooid als mest. Al deze maatregelen leverden onder burgemeester Buysers Schinveld ruim f 5500,- per jaar op. En aan wie dit *'met grond'* kon weerleggen, was de schrijver bereid f 100,- te betalen. Waarvan akte!

De nieuwe brandspuit

Niet iedereen was gelukkig met de aanschaf van de nieuwe brandspuit. Daarom moest de fabrikant eerst een demonstratie geven. En warempel, de waterstraal ging over de kerktoeren heen. Verschillende Schinveldenaren vonden dat zo leuk, dat ook zij eens met de spuit wilden werken. In plaats van acht mensen aan de pompen, verdrongen zich zestien man, met als gevolg dat de *'helmen'* [waarschijnlijk de blaasbalgen] op vier plaatsen scheurden en de pompslag-

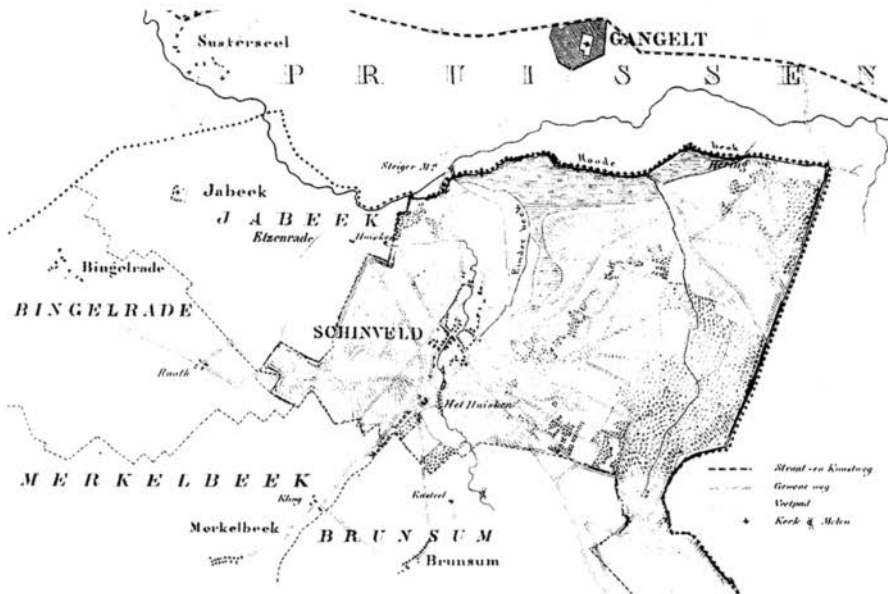
boom verbrijzeld werd. Grote consternatie was het gevolg. Fabrikant Daelmans uit Sittard beweerde dat de helmen niet gescheurd maar doorgesneden waren. *'De oude Snyders, die van twaalf handwerken en dertien ongelukken verstond, komt nu op het tooneel. Hij beweert, dat hij uit eene ton eene betere brandspuit zal vervaardigen dan die klommel daar.'*⁵ De spuit werd gerepareerd, van een goede bemanning voorzien en was sedert 1855 de voornaamste brandpomp in de dorpen Bingelrade, Jabeek, Merkelbeek, Brunsum, Schinveld, Amstenrade, Hoensbroek, Schinnen en Oirsbeek.

Twee zware verliezen

In 1855 leed Schinveld twee zware verliezen. Hendrik Scherpenseel, de vader van de schrijver overleed. Hij had door zijn milde giften de bezittingen van het Schinveldse Kerk- en Armenbestuur meer dan verdubbeld. Ook verloor Schinveld pastoor Princen, die door *'den Zeer Doorluchtigen Kerkvoogd*

van Limburg' [de bisschop] naar elders verplaatst werd. Pastoor Princen met zijn minzaam karakter leidde een heilig en teruggetrokken leven, alleen voor het zielenheil van Schinvelds parochianen. Maar geen nood. Er kwam weer een fantastisch feest: het inhalen van de opvolger, pastoor Van Haeff. Zo kon je zien wat een dorp vermag waar men eendrachtig samenwerkt. De schutterij was er met liefst 150 man, de fanfare en ruiters. Overal erebogen en het krioelde van de hoogwaardigheidsbekleders. Zelfs in Jabeek was men enthousiast, want de klokken werden er geluid en wel zo hard, *'dat men het gevaar liep het gehoor te verliezen'*.

Na de plechtige mis bood de Schinveldse maagdenstoet als blijk van hulde de nieuwe pastoor twee prachtige vazen en een heerlijk zilveren Christusfiguur aan. Uiteraard was er ook een gul gastmaal en een fakkeloptocht. Als bijzonderheid valt nog te vermelden dat de pastoor de volgende dag met zijn drie broers, allen priesters, het heilig misoffer opdroeg. Een Schinveldse student

Plattegrond van J. Kuyper [1866] van de gemeente Schinveld.

vereeuwigde het heugelijke feit nog in een Latijns chronogram [tijd- of jaartalvers]: *'qUaternos speCtate fratres, ConCeLbrantes aD araM'* ['Aanschouwt alle vier de broers, de heilige mis opdragend aan het altaar']. De hoofdletters zijn tevens Romeinse getelsaanduidingen, en bij elkaar opgeteld vormen zij het cijfer of jaartal 1855.

De nieuwe pastoor werd al heilig verklaard voordat hij goed en wel was begonnen. Hij was de weldoener van iedereen en wel zo, dat er in 1857 *'geen behoeftigen, althans zozegde bedelaars'* meer in Schinveld waren. Zij die er nog waren, kwamen uit de naburige dorpen Brunssum en Hoensbroek, waar het helaas krioelde van dit soort volk. Zo, dat weten we dan ook weer.

Van zijn tuin had de pastoor een Engelse lusthof gemaakt, waar heel Schinveld trots op was. Ofschoon de schrijver als een vrije liberaal wilde doorgaan, heeft hij toch een minpuntje bij deze bijna heilige pastoor ontdekt. De familie *'met welke hij de meeste verkering had en in wier huiselijke kring hij zich zoo gaarne begaf, was de protestantsche familie van den heer Loos, toenmaals rijksontvanger te Schinveld'*.

Kortom, iedereen die eerlijk was, moest toegeven dat in heel Limburg geen dorp gevonden werd waar meer algemene welvaart heerste. Maar aan alle goede dingen komt een einde. Slechts twee jaar bleef deze goedheiligman pastoor te Schinveld waarna hij tot pastoor-deken van Venray werd benoemd. Dan overkomt Schinveld het ergste wat kon gebeuren.

Pastoor Joors

De nieuwe pastoor werd Emmanuel Joors, tot dan kapelaan te Hulsberg. Het begon al met de stiekeme komst van de nieuwe parochieherder. Een paar dagen voor de officiële inhuldiging kwam hij al pools-hoogte nemen. Hij nam contact op met ene Beckers uit Etzenrade, die hij nog kende uit Hulsberg. Hij vertelde Beckers dat hij in

Hulsberg als kapelaan zeer geliefd was en voerde als bewijs aan dat de Hulsbergenaren hem zeventien achterhammen en dertig ingezouten rugstukken geschonken hadden.

Mevrouw Beckers, die ook bij het gesprek aanwezig was, raadde hem aan zuinig met deze gaven om te gaan, *'want in het naburig Schinveld zijn de lui zoo godvruchtig niet...? Kom, kom, moederke'*, antwoordde pastoor Joors, *'laat mij maar daarmee geworden, dat is maar een slag om met de mensen om te gaan'*.

De installatie van de nieuwe pastoor was helemaal niet te vergelijken met die van zijn voorganger. Bovendien hield de pastoor zijn eerste preek over het onderwerp *'Wie u veracht, veracht mij, die mij veracht, veracht Hem, die mij gezonden heeft'*. Deze preek hield hij niet in het Hollands of goed Vlaams, nee, hij hield hem in een *'echte bastaard platte taal'*. Als je het artikel leest, krijg je medelijden met pastoor Joors.

Toen de pastoor in 1857 in Schinveld arriveerde, stierven 29 mensen aan dysenterie en in december niet minder dan 58 aan de pokken. Zou de pastoor hier werkelijk schuld aan zijn? De schrijver beweert onder bedekte termen van wel. Onder de slachtoffers bevond zich ook L. Palant-Breukers. Deze zwangere vrouw lag op sterven en *'de nieuwe pastoor opereerde op haar de keizersnede'*.⁶ Waarom en hoe vermeldt de schrijver niet. Mogelijk om het ongeborn kind te dopen? Dit was nog maar het begin van alle slechte daden, die de pastoor tussen 1858 en 1869 in Schinveld pleegde. Wij geven hier een korte samenvatting.

- Ruzie met de molenaar J.J. Dohmen wegens het opruimen van een kleine zandbank in de beek bij de pastorie. Het gevolg was dat toen de dienstmeid van de pastoor volgens gebruik in 1858 de paaseieren bij de parochianen ging ophalen, de molenaar haar 'vriendelijk' zei dat zij de eieren maar in de beek moest gaan zoeken. Het kwam natuurlijk nooit meer goed tussen de molenaar en de pastoor.

Het historische 'Huis Heyenhoven' gezien vanuit het zuiden. Het pand dateert uit de zeventiende eeuw, maar kende zeker in 1380 al een voorloper. Het wordt ook wel 'Schinvelder Huuske' genoemd. In het gerestaureerde pand is anno 1997 een horecabedrijf gevestigd.

- Grote opwinding ontstond over het 'drinkgeld' dat aan de pastoor en de koster betaald diende te worden voor het eerste kind dat na de Pasen gedoopt werd met het nieuwe doopwater. Theodoor Gerards was het eerste slachtoffer. Hij was de pastoor te slim af, want hij liet eerst zijn kind dopen en vertrok daarna zonder te betalen. Woedend preekte de pastoor de volgende zondag dat hij zich niet meer zou laten 'verneuken' [dat woord bestond toen klaarblijkelijk ook al].⁷ Een jaar later was het weer prijs. Deze keer ging het om het kind van Daniël Palant. Deze weigerde het drinkgeld en het dopen ging niet door. Na veel vijven en zessen, waarbij zelfs met een brief aan de bisschop werd bedreigd, kreeg de pastoor tenslotte drie in plaats van vijf franken.

- Op 17 januari en 15 mei 1858 voerde de pastoor weer twee keizersneden uit en wel op de vrouwen Dirks en Laumen.

- Schinveld kreeg een nieuwe onderwijzer, uiteraard een man van de pastoor. School-

meester Vaessen uit Susteren waar ook de pastoor vandaan kwam. Maar deze Vaessen was *'zeer ongunstig bedeed in zijne fysieke conditie; hij heeft zoogenaamde paardenvoeten'*. Wat dit met de heer Vaessen van doen had, legt de schrijver omstandig uit. Volgens de Franse geleerden Buffon en Debay oefenden misvormde personen een ongunstige invloed uit op zwangere vrouwen. Die waren dan ook als de dood voor de nieuwe onderwijzer. Er waren drie vrouwen bevallen van kinderen, die aan hetzelfde euvel leden als de onderwijzer. Twee van deze kinderen leefden nog toen het boekje ter perse ging, *'dat van Arnold Sturmans en dat van de weduwe Valkenburg'*. Er volgt nog een zeer ingewikkelde beschrijving van de mogelijke fraude bij de verkiezing van de onderwijzer, de eerste verkiezingsfraude.

- De breuk tussen de burgemeester en de pastoor werd definitief op kermisvrijdag. Een week tevoren had de pastoor de bemin-

de gelovigen aangespoord flink te offeren om de bezoekende familie ter gelegenheid van de kermis te laten zien hoe goed hun beurs gevuld was. Maar hij kende de Schinveldenaren slecht! In de mis op kermiszondag ging eerst kerkmeester Dautzenberg, toen kerkmeester Herings en de schrijver [die toen nog kerkmeester was] voor de offeromgang, maar daarna kwam niemand meer, op een kweltje van 'de vrouwenkant' na. Dat was de hele warm aanbevolen offergang. De gelovigen barstten in lachen uit maar de pastoor was woedend. Voor de communiebank hield hij een donderpreek. Volgens de schrijver was de letterlijke tekst: *'Schinvelder, gij zit gemeener es de heidene, die offerde nog aan hun afgode. Gij wilt nichs meer geve aan de waoren God; gij, jong lelbekke! Op den okzaal en onder den toren, die nog niet dreug zit achter gen oore, gij fluiten, die dezen avond misschien weer stinke zult naor het zweit van de viool, gij oude zatlappe! die tot laot in den nacht in de kroege likt, gij zit gemeiner es de heidene, turke, schismatiken, geuzen, enz. enz.'*⁸ Een kwartier duurde die preek. Wat als hoogmis begon, werd als stille mis afgemaakt. Voor het einde van de mis begon de pastoor nog eens te schelden, maar toen verlieten de beminde gelovigen lachend de kerk.

- Samen met de heren Van Hien en baron F. de Negri richtte burgemeester Buysers eind 1860 een sociëteit op: *De Landbouw*. Zo lang de pastoor zich er niet mee bemoeide, liep alles prima. Maar op de verjaardag van de koning, 19 februari 1861, barsste de bom. De pastoor, die de hele sociëteit niet zag zitten, liet door de koster de Nederlandse vlag van de kerktoeren halen. Eerst dacht men dat de wind daaraan schuld was, maar toen de tweede vlag binnen een kwartier ook verdwenen was, bemoeide de burgemeester zich ermee. Van de koster hoorde hij wie achter de verdwijning van de vlaggen zat en wie de kerktoeren had afgesloten. De pastoor weigerde de toren open te maken, want hij wilde geen 'geuzenvaan' op de kerktoeren. De

pastoor bleef trouw aan de eed, die hij aan de Belgische vlag gezworen had, toen hij als lid van een vrijkorps in 1830 Venlo innam.

Hatelijk voegt de schrijver eraan toe dat de pastoor wel het brood aanneemt dat een protestantse vorst hem schenkt. De burgemeester liet het slot van de kerktoeren openbreken en een derde vlag op de kerktoeren plaatsen. Het verzamelde volk zong het volkslied 'Wien Neêrlandsch bloed'. De pastoor was woest en stuurde een brief aan de Gedeputeerde Staten, die hem in het ongelijk stelde. Volgens de schrijver is sindsdien de gemeente eigenaresse van de toren en niet het kerkbestuur.

- De toenmalige wethouder Dautzenberg moest herkozen worden als raadslid. Omdat hij echter vóór de pastoorskandidaat als nieuwe onderwijzer had gestemd, kreeg hij slechts negen stemmen van de opgekomen 28 kiezers. De *Vrijzinnige partij* van de burgemeester, waartoe de schrijver ook behoorde, had vier kandidaten gesteld namelijk A. Gooyen, J. Reinders, H. Mols en M. Dohmen uit de molen. Deze laatste werd gekozen, maar hij was woest op de burgemeester. Toen hij, als jongste kandidaat, de burgemeester om zijn stem had gevraagd, had deze geantwoord: *'Men moet eerst koelkop zijn eer men kwakkert wordt'*. Nauwelijks gekozen, liep M. Dohmen over naar de pastoorspartij.

Gezeul met een lijk

Er waren nog talloze geschillen tussen burgemeester Buysers en de pastoor. Eind 1861 legde Buijers zijn burgemeestersambt vanwege zijn leeftijd neer en werd opgevolgd door zijn zoon Karel. De pastoor hield zich het eerste jaar rustig. Daarna begon het gedonder weer. Na allerlei incidenten bereikte het conflict in juni 1864 zijn hoogtepunt: het gezeul met een lijk, waarover Stephen King een horrorroman zou kunnen schrijven.

Hoofdpersoon was een zekere H. Hendriks, gezeten burger uit Gangelt. Hij werd krank-

zinnig en pleegde in de Schinveldse bossen zelfmoord. Op 13 juni 1864 werd zijn lijk gevonden. Nadat de kantonrechter uit Sittard het juridische deel afgehandeld had, stuurde de pastoor van Gangelt bericht dat Hendriks altijd een rechtschapen man geweest was, die nog maar pas zijn Pasen gehouden had. Er was ook een verklaring van de burgemeester en de notabelen van Gangelt, dat Hendriks zes maanden voor zijn verdwijnen al aan hevige vlagen van verstandsverbijstering leed. Al deze papieren werden door de burgemeester van Schinveld aan de pastoor Joors gegeven met de vraag iemand naar de bisschop in Roermond te sturen met het verzoek Hendriks katholiek te mogen begraven.

De pastoor had er geen mensen voor, maar schreef na lang aarzelen wel een briefje aan de bisschop als geleideschrift voor de bode van de burgemeester. Tot zo ver ging nog alles goed. Maar nauwelijks had de bode zijn hielen gelicht of de pastoor laat weten dat Hendriks niet op het katholieke kerkhof begraven zal worden, *'omdat het lijk van een zelfmoordenaar het kerkhof ontwijdt en de arme zielen van de gelovigen in het vagevuur geen verdiensten meer hebben van de gebeden van de Strijdende Kerk'*. Dat was olie op het vuur en tegen de avond van de vijftiende juni liepen *'alle kwezeltjes en pilaarbijters'* in een demonstratie te hoop onder het motto: *'Hendriks niet op ons kerkhof!'*. Een raadslid, uiteraard van de pastoorspartij, dreigde zelfs de beenderen van zijn familieleden op te graven en naar elders te laten brengen. Diezelfde avond nog kwam de bode uit Roermond terug met de boodschap van de bisschop dat Hendriks katholiek begraven diende te worden.

De pastoor verklaarde echter dat hij niet van plan was dat te doen, want hij was er de volgende dag niet. Dan doen we het zelf, was het antwoord, om geen opzien te baren zullen we het lijk morgenvroeg om vijf uur in naam der wet op het vrije kerkhof begraven, zei de burgemeester. Had hij dat

maar niet gedaan.

Het lijk werd in de vroege morgen van de zestiende juni uit het bos gehaald, waar het, bewaakt door vier wachters van de Heringhoeve, nog steeds lag. De gemeentesecretaris Deumens vergezelde de lijk, die onder bewaking van de vier wachters richting Schinveld werd getransporteerd. Toen zij echter aan de zogenaamde Gaatsbrug kwamen, *'valt er nu een scene voor om welke te beschrijven, mijne pen bijna terugdeinst'*. Zeker 250 mannen en vrouwen uit Schinveld bestormden onder woest geschreeuw de lijkwagen, gewapend met vorken, mesthaken en zelfs geweren. De gemeentesecretaris en de wachters vluchtten. Aanvoeders van de bende waren het [pastoors-gezinde] raadslid Verhoren en het *'vrouwmensch van veldwachter Meeuwissen'*. Met mestharken werd de lijk van de wagen getrokken en viel gedeeltelijk open op de grond. Een touw werd er omheen geslagen en tierend en joelend verdween de bende met de lijk achter zich aan. De secretaris en de wachters waren het huis van de burgemeester in gevlucht. De burgervader liet direct de vier veldwachters ontbieden, maar slechts één kwam opdagen: Hendrik Herings. De anderen lieten verstek gaan. Herings kreeg later ook spijt dat hij gevolg gegeven had aan het bevel van de burgemeester. Toen in 1869 de partij van de pastoor aan de macht kwam, werd hij prompt ontslagen.

Op het bericht dat een van de wachters, Houtmans, door de bende zou zijn overvallen, spoedden burgemeester en aanhang zich naar de plek. De overvallers stonden onder leiding van veldwachter Meeuwissen, die dan ook prompt door de burgemeester geschorst werd. Later maakte de Commissaris des Konings er ontslag van. De zaak dreigde nu finaal uit de hand te lopen.

De burgemeester ontbood de hele marechausseebrigade uit Heerlen en de kantonrechter uit Sittard. De rechter hield voor het huis van de burgemeester een vlamme toespraak, waarin hij onder ander dreigde

een bataljon infanterie en een escadron cavalerie uit Maastricht te laten aanrukken. Het lijk werd gezocht en door de rijksveldwachter uit Oirsbeek in een aardappelkuil gevonden. Weer hield de kantonrechter een toespraak. Deze keer werd vooral het optreden van de burgemeester geroemd. Nu echter bleek de lijkbaar zoek en de pastoor was niet thuis. Op twee palen en onder

begeleiding van de marechaussee moesten de knechten van de kantonrechter en van de burgemeester het lijk naar het 'vrije deel' van het kerkhof dragen. De pastoor zou zeggen 'het verloren deel'. Geen enkele inwoner van Schinveld was bereid dit te doen. De marechaussee moest de toegang tot het kerkhof met zachte dwang vrijmaken en de mensen op afstand houden, terwijl het graf gedolven

Het monumentale pand 'Huis Ter Halle', gelegen aan de vroegere Halstraat in Schinveld.

werd. Ondanks het gebod van de bisschop om Hendriks kerkelijk te begraven, was geen geestelijke aanwezig en daarom voelde de kantonrechter zich gedwongen voor de derde keer een toespraak te houden. Daarbij kwamen de Schinveldenaren er niet goed vanaf. Zijn verheven toespraak werd met gejoel ontvangen. Een vrouw riep zelfs: *'Hadden wij ene viool, wij dansden over het graf van dien verdoemeling!'*, waarop de burgemeester met edele verontwaardiging antwoordde: *'Maar dan moest de pastoor die viool spelen!'* Er viel een diepe stilte, en vier nachten lang bewaakte de marechaussee het graf.

Hoe het verder ging

Daarna deden zich twee vreemde verschijnselen voor, die de indruk wekken dat het verhaal van de schrijver schromelijk overdreven is. Hij ontdekte dat zelf ook en probeerde er alles aan te doen om het een positieve draai te geven. Op de eerste plaats gaf geen enkel Limburgs dagblad ruchtbaarheid aan het gescharrel met het lijk, terwijl het toch 'gefundenes Fressen' voor de pers moest zijn, ook in 1864. Nog vreemder is het dat het raadslid Verhoren voor de criminele rechtbank te Maastricht vrijgesproken werd en de nobele burgemeester van Schinveld beschuldigd werd van overdreven ambtsijver. Wie het vatte kan, hij vatte het.

De schrijver snapte er in ieder geval niets van en liet zijn toorn los op de kantonrechter uit Sittard, die op 16 juni de Schinveldenaren de huid vol schold en burgemeester Buysers de hemel in prees, terwijl hij even later precies het omgekeerde deed. Alleen de Commissaris des Konings komt er goed af. Hij juichte zelfs het plan toe een afdeling marechaussee in Schinveld te stationeren. Er was zelfs al naar een onderkomen uitgekeken. Maar de pastoor scheen het niet te willen en dus ging de zaak niet door. De schrijver wist maar al te goed waarom de pastoor het niet wilde: hij hield er niet van dat mannen zoals van de marechaussee

toehoorder zouden kunnen zijn bij zijn sermoenen.

Dan komt de herdenking van 50 jaar slag bij Waterloo op 18 juni 1865. Ter gelegenheid hiervan werd een concert gegeven in het lokaal van Theunissen. De schrijver geeft precies het programma en vermeldt dat aan het eind als surprise zal worden gezongen: *'Piet Hein, zijn naam is klein, zijn daden benennen groot!'*

Om te laten zien hoe diep de beschaving in Schinveld gezonken is, vermeldt de schrijver het schotschrift dat langs de processieroute op diverse poorten en muren geschilderd was *'in een algemeen bekende hand...'*: *'Inwonners, heden word in de friemasongsosieteit het herrinnerings feest van rotte baas [de koning?] gevierd. Alle kaal heere en leegleupers hebbe vrien toegang.'*⁹ Met de 'vrijmet-selaarstempel' werd het lokaal van Theunissen bedoeld. Toen de pastoor het las, glimlachte hij. Zou je ook niet?

De ruzie ging door. De drooglegging van het moeras tussen Schinveld en Gangelt haalde zelfs de preekstoel. De pastoor deelde mede dat men bij vasten, bidden, aalmoezen geven en missen laten lezen veel meer baat had dan bij het moeras droogleggen. Het werd langzaam ondoenlijk alle problemen, die de pastoor – nog steeds volgens de schrijver – veroorzaakte, weer te geven. Die goeie man scheen niets, maar dan ook niets goed te doen. De herrie bereikte nieuwe hoogtepunt toen de burgemeester een nieuwe school en de pastoor een nieuw orgel wilde aanschaffen.

Verkiezingsfraude

Dan komt hetgene, waar alles om draaide: de verkiezing op 20 juli 1869. om half vijf 's middags waren 31 kiezers opgekomen. De vrije liberalen van de burgemeester en de pastoorspartij waanden zich even sterk. Plotseling, rond kwart voor vijf, verschenen A. Janssen en een zekere Vaessen. Het was duidelijk dat die twee op de burgemeester

zouden stemmen. Daardoor raakten de stemopnemers Jan Beckers en Matthijs Dohmen, beiden van de pastoorspartij, in paniek.

Er werd gestemd en de stembus op de voorgeschreven manier met het lint verzegeld om naar het huis van de burgemeester gebracht te worden. De volgende dag werd de stembus in het bijzijn van de marechaussee uit Heerlen opengemaakt door de stemopnemers. Die merkten direct dat het lint doorgesneden was en weer aan elkaar geplakt. Toen was de bok vet, er was geknoeid met de stemmen. Alles werd naar Maastricht, naar justitie gestuurd.

De verkiezing van 20 juli werd ongeldig verklaard en op 3 augustus werd een nieuwe gehouden. Vaessen en Janssen kwamen niet meer, maar wel verschenen drie kiezers waarvan de schrijver weet dat ze tot de pastoorspartij hoorden. Hij vermeldt hun relaties met de geestelijkheid uitvoerig. Lucas Herings, broer van de pastoor van Neeritter; Hendrik Mols, zwager van de eerwaarde heer Schoffelen van Jabeek en kapelaan Maessen van Schinveld. Deze laatste scheen tegen zijn zin gekomen te zijn. Dan krijgen we uitgebreid te lezen wie zich allemaal kandidaat gesteld hadden voor de gemeenteraad.

Voor de pastoorspartij waren dat: Peter Dohmen [uit het Broek], iemand die een tijd als veearts zonder diploma gewerkt had en door de burgemeester verboden was dit beroep nog langer uit te oefenen. Hij kon de burgemeester dus wel vreten. Bovendien was hij een broer van de kapelaan van Oirsbeek. Verder Severin Mols, iemand die ternauwernood zijn naam kon schrijven; Adam Gerarts, de hoefsmid van Jan Beckers van het Schinvelder Huuske. Deze Beckers was de leider van de pastoorspartij.

En welke kandidaten bracht de liberale partij in het veld? Natuurlijk de burgemeester zelf; Antoon Gooyen, voornaamste landeigenaar van Schinveld; en de schrijver van het pamflet. In 1865 was hij als raadslid gekozen, maar nadat de verkiezing van 20

juli op 3 augustus moest worden overgedaan, trok hij zich terug. Waarom schrijft hij pas later.

Hoe reageerde justitie in Maastricht nu op de [vermeende] fraude van 20 juli? Men stuurde J. Nijst, rechter-commissaris bij de rechtbank in Maastricht naar Schinveld. Als we de schrijver mogen geloven dan was die Nijst de domste man, die in Zuid-Limburg rondliep, een vitter par excellence! Wat die man allemaal deed om te bewijzen dat iets misgegaan was en dat dit de schuld van de liberalen was, hield men niet voor mogelijk! Zo riep hij bijvoorbeeld alle stemmers op om uit de 33 uitgebrachte stembriefjes het hunne te zoeken. De meeste kiezers konden niet lezen of schrijven. Hoe die mensen dan wisten waarop zij moesten stemmen, blijft voor ons onopgelost. In ieder geval wezen drie kiezers hetzelfde stembriefje als het hunne aan. Ook werden de nonnetjes uit het klooster van Brunssum '*uit hare stille en heilige schuilplaats ter instructie... opgeroepen*'. Wat die nonnen met de Schinveldse verkiezingsfraude te maken hadden, vermeldt de schrijver niet.

De eigenlijke reden

Dan komt de reden waarom de schrijver zijn hele tirade op papier gezet heeft en waarom hij op 3 augustus niet opnieuw kandidaat was bij de nieuwe verkiezing. Uit het voorgaande is het duidelijk geworden dat in Schinveld een strijd woedde tussen de [Hollandse] liberaal-gezinde partij en de in opkomst zijnde partij van de pastoor. Met andere woorden, het begin van een katholieke partij.

Dat die strijd niet met fijne middelen gestreden werd, zal ook duidelijk zijn. Verdachtmakingen vlogen over en weer, gedachtig de woorden van een Franse filosoof [volgens de schrijver]: '*Mentez, mentez, il en reste toujours quelque chose*' ['Lieg er maar op los, er blijft altijd wel wat hangen']. Want mevrouw A. Breukers, een mens 'dat op vijf-

Gezicht vanaf het Wilhelminaplein op de Halstraat, ca. 1955

tien pas nog geen man van een paard kan onderscheiden' beweerde dat zij in de nacht van de 20ste op de 21ste juli, toen de stembus dus verzegeld bij de burgemeester stond, de zoon van de schrijver daar zag aankomen en 's morgens weer vertrekken. Rechter-commissaris Nijst geloofde dit verhaal, zodat de zoon van de schrijver, die sinds 1865 in Luik woonde daar door de 'Juge d' Instruction' ondervraagd werd. Hem werden vragen gesteld, die de rechter-commissaris uit Maastricht het gerechtshof in Luik toegestuurd had. Na deze vragen zou een van de rechters in Luik gezegd hebben: *'Il me semble que ce juge d'instruction à Maastricht ... a perdue la tête'* ['Het komt mij voor dat de rechter-commissaris in Maastricht ... zijn hoofd kwijt is'].
 Het beschuldigen van zijn zoon deed voor de schrijver de deur dicht. Hij trok zijn kandidatuur in en eindigde zijn schrijven met de verzekering dat de publieke opinie in Nederland als opperste gerecht zal oordelen

over 'Heer Pastoor Emmanuel Joors, [die] met de mannen Uwer geheele coterie te Schinveld, onder dekmantel van onze h. godsdienst, de welvaart hebt verkracht van eene bloeiende gemeente en gij met de hulp van de grootste huichelarij aldaar in plaats van vrede en eendracht, twist en haat hebt gezaaid, die in geslachten misschien niet zal uitwassen'. Die pastoor toch.

Maar de zaak had nog een staartje. De burgemeester van Schinveld, 'de edelmoedige en rechtzinnige heer Karel Buysers' vroeg aan de koning zijn ontslag en dit werd hem eervol verleend. Vier dagen na dit ontslag kwam een commissie, bestaande uit de heren De Bieberstein, Kerens de Wolfraath en Houba, naar Schinveld om daar een onderzoek in te stellen naar 'hoe alles in de war zat'. De door de pastoorspartij uitgenodigde commissie moest echter verklaren 'dat er in Limburg geene gemeente bestaat, wier finantieele toestand en administratieve organisatie beter zijn dan die van Schinveld'. Waarvan akte.

Gezicht op het Wilhelminaplein en de nieuwe kerktoeren [1900] van de St. Eligius, ca. 1925.

Maar er gebeurde nog iets vreselijks. De heer Pijls uit Maastricht, die namens de liberale partij in het arrondissement Roermond tot lid van de Tweede Kamer was gekozen, stelde 'een van de hoofdmannen van de Schinveldse coterie, Jan Beckers' kandidaat als burgemeester van Schinveld. Dat het uitgerekend een partijgenoot van de schrijver moest zijn, die de ergste vijand van de liberale partij kandidaat stelde, was onbegrijpelijk! Pijls kreeg dan ook in een behoorlijke tirade ervan langs. Als Jan Beckers inderdaad door de koning tot burgemeester van Schinveld benoemd werd, dan was die arme koning natuurlijk misleid door 'eene fijn gebloemde reactionnaire partij in de vorige eeuwen t'huisbehorende'.¹⁰ De schrijver besluit zijn 51 bladzijden tellende tirade met de verzekering dat Jan Beckers nooit 'bij den vrijzinnigen en rechtgeaarden bewoner van Schinveld als burgemeester van Schinveld erkend zal worden', ook al bazuint de Courier de la Meuse nog zo de lof over de 'nieuw gebakken' burgemeester.

Nawoord

Wat het resultaat van deze 'schets' ook geweest mag zijn, veel invloed heeft hij niet op de politieke toestand gehad. Er speelden twee situaties door elkaar: de privé-omstandig-

heden van de schrijver en de strijd van de opkomende pastoorspartij, de katholieken dus, tegen de heersende liberale macht. Vreemd is het in ieder geval dat de schrijver pas in 1870 zijn schets openbaar maakt. Tot 1869 is volgens het verhaal wel een hele hoop gebeurd, maar toen heeft de schrijver zich niet openlijk hiertegen verzet. Pas als hij bij de verkiezing van 1869 dreigt niet herkozen te worden, en dat ook niet wordt omdat hij zich bij de tweede verkiezing niet meer kandidaat stelt, spuwt hij zijn gal en haalt alles op wat de pastoor(spartij) ook maar kan benadelen. Of hij en/of zijn zoon werkelijk iets met de verkiezingsfraude te maken hebben gehad, staat niet vast, maar het aftreden van de vader als kandidaat wijst wel in die richting.

Hopelijk zal ooit nog eens iemand in Schinveld zich geroepen voelen na te gaan wat er allemaal waar is van de beschuldigingen aan het adres van pastoor Joors en wat er nu echt aan de hand is geweest bij de verkiezingsfraude in 1869. Al met al toch een heel interessante schets van het politieke leven in Schinveld tussen 1849 en 1869, al is het dan gezien door een zeer gekleurde bril.

* Met dank aan heemkundevereniging 'De Veersjprunk' voor het ter beschikking stellen van illustraties.

Noten:

1. Volgens C.J.M. PALMEN, 'Aantekeningen op een 'Schets van den politieken toestand der gemeente Schinveld 1849-1869', in: *LvH* 18 [1968] 58-64 zou de schrijver niet J.A. Scherpenseel zijn, maar zijn zoon J. Scherpenseel. J.A. Scherpenseel was overigens de schoonzoon van burgemeester J.P. Buijsers [1849-1861] en zwager van burgemeester K. Buijsers [1861-1869].
2. Het officiële Nederlandse volkslied was op dat moment Tollens' 'Wien Neerlands bloed door d'aderen vloeit'. Pas in 1932 maakte koningin Wilhelmina het 'Wilhelmus' tot het volkslied.
3. De term schout dateert nog uit de tijd 1815-1825.

De term is ook in de Belgische periode nog gebruikt voor het ambt van burgemeester. Over Beckers: J.J.TH. ROEX, 'Het Schinvelder Huuske van vroeger tijden tot nu', in: *Jaarboek 1996 Heemkundevereniging de Veersjprunk* [Onderbanken 1996] 1-15.

4. Schets, 8.
5. Schets, 11.
6. Schets, 16.
7. Schets, 17.
8. Schets, 21.
9. Eerste keer dat deze term hier voor de burgemeesterspartij gebruikt wordt; Schets, 23.
10. Schets, 50.

Drie 'vergeten' oorlogsmonumenten in Heerlen

BROEDER LAMBERTUS MOONEN

In het dubbelnummer van *Het Land van Herle* van 1994, gewijd aan de bevrijding van oostelijk Zuid-Limburg toen vijftig jaar geleden, publiceerde Jos. Krüll een artikel over oorlogsmonumenten in Heerlen en Hoenbroek.¹ Hij kwam toen tot een aantal van acht monumenten en herinneringstekens. Broeder Lambertus was zo vriendelijk om vanuit het benedictijnenklooster te Mamelis [Vaals] de redactie op een drietal aanvullingen te wijzen. We laten ze hier volgen.

1. Gedenkplaat op de joodse begraafplaats, Akerstraat²

De tekst op deze plaat is zowel in het Hebreeuws als het Nederlands.

De vertaling van het Hebreeuwse opschrift:

קֹזֶכֶר
בְּנֵי קְהֵלֵתֵנוּ
שֶׁנִּסְחָבוּ מִבֵּיתֵם
בְּיָמֵי הַשּׂוֹאָה
תֶּשֶׁ-תִּשָּׂה
וְלֹא חִזְרוּ לְמִחֻזּוֹ הַפֶּעַם
תֵּן עֲלֵי ה'

'Ter nagedachtenis van / de leden van onze gemeente die uit hun huis werden weggesleept / in de dagen van de holocaust / 700-705 / en zij keerden niet terug naar de plaats van hun verlangen. / TNSBH (= 'Moge hun ziel gebonden zijn in de buidel der levenden')

De Nederlandse tekst: *'Ter nagedachtenis / van de ruim 100 gemeenteleden / die in de jaren / 1940-1945 / wreed van het leven / werden beroofd'*

Kort na de restauratie en de heropening van de in 1936 in gebruik genomen synagoge aan de Stationstraat te Heerlen op 15 september 1959 werd de gedenkplaat onthuld. Die plechtige gebeurtenis vond plaats op woensdag 25 mei 1960 in bijzijn van de gouverneur F. Houben, de burgemeesters van oostelijk Zuid-Limburg, waaronder Van Grunsven

TER NAGEDACHTENIS
VAN
DE RUIM 100 GEMEENTELEDEN
DIE IN DE JAREN
1940 - 1945
WREED VAN HET LEVEN
WERDEN BEROOFD

Plaqueette, zonder commentaar

van Heerlen en Quint van Brunssum, en een aantal pastoors en predikanten van andere confessies. De eer van de onthulling kwam toe aan opperrabijn E. Berlinger, die hiervoor speciaal vanuit Utrecht naar Heerlen was gekomen. De marmeren gedenkplaat werd vervaardigd door de enige joodse steenhouwer die er in Nederland te vinden was, de heer Koster uit Amsterdam. De plaat was bevestigd aan de binnenzijde op het balkon boven de ingang van de synagoge.

Kort na de verkoop van de synagoge aan apotheek Ritzen werd de gedenkplaat op dringend verzoek van de joodse gemeenschap in Heerlen medio 1985 verplaatst naar de joodse begraafplaats aan de Akerstraat in Heerlen.³

2. Lourdesbeeld te Welten

In het huidige klooster/rusthuis St. Anna aan De Doom 9 te Welten woonden eertijds de zusters van de congregatie van de Heilige Harten van Jezus en Maria. Deze zusters gaven onder meer les aan de rk kleuterschool voor meisjes 'St. Anna', gelegen in dezelfde Doom. Deze kleuterschool is inmiddels opgegaan in de [nieuwe] basisschool 'St. Martinus' aldaar. Na de oorlog is bij kleuterschool 'St. Anna' een Lourdesgrot geplaatst. Bij de verbouwing tot basisschool is de grot wegens ruimtegebrek verwijderd. Het Mariabeeld vond een nieuwe plaats in een nis bij de hoofdingang van de Weltense St. Martinuskerk. Bij het beeld bevindt zich de tekst: *'Aan O.L. Vrouw / voor haar bescherming tijdens de oorlogsjaren / 10.5.'40-17.9.'44 / Dankbaar Welten.'*

3. Boutscherkapel, Boutscherweg 90, Heerlerbaan

De inzegening van deze kapel, gewijd aan Onze Lieve Vrouw van Fatima, vond plaats op 7 september 1952. De uitstekend verzorgde kapel is overdag geopend. Anno 1997 branden er nog altijd kaarsen, wat er op wijst

Beeld van O.L. Vrouw van Lourdes bij de hoofdingang van de St. Martinuskerk in Welten. Vroeger stond dit in een Lourdesgrot bij het klooster in De Doom.

Foto: Sj. Bartholomé

dat de Mariadevotie hier springlevend is. In de zomer hebben er eucharistievieringen plaats. In de gevelbekroning bevindt zich een klokje. Aan de voorkant is tegen de buitenmuur een steen aangebracht met de volgende tekst: *'Deze kapel, toegewijd aan Onze Lieve Vrouw van Fatima, is gesticht uit dankbaarheid dat Heerlerbaan in de jaren 1940-1945 gespaard bleef van oorlogsgeweld. Bid voor ons.'*

Fatima is een plaats in Portugal waar tussen 13 mei en 13 oktober 1917 Onze Lieve Vrouw zesmaal verscheen aan drie herderskinderen: Lucia, Jacinte en Francisco. Op 13 oktober had het zogeheten zonnewonder plaats, dat tot op vijftig kilometer van Fatima werd waargenomen. In 1930 zijn de verschijningen door de Kerk als echt erkend en Fatima werd

een drukbezochte bedevaartplaats. Het gebeurde vertoont enige gelijkenis met andere Mariaverschijningen, zoals de wat oudere, beroemde verschijning te Lourdes.

De oorspronkelijke versiering van de kapel, wandschilderingen en een glas-in-loodraam van de kunstenaar Gène Eggen, zijn nog aanwezig en verkeren in goede staat. De afbeeldingen vormen een betekenisvol geheel: kunsthistorici noemen dit een iconografisch programma.

De drie grote wandschilderingen verwijzen deels naar de verschijningen in Fatima in het jaar 1917, deels naar bijbelteksten. Op de binnenmuur van de voorzijde van de kapel vinden we de oordelende Christus in een mandorla, een zogeheten majestasvoorstelling. Daaronder de vier ruiters uit de Apocalyps. Zij zijn de veroorzakers van de rampen die het einde der tijden aankondigen. Twee engelen maken profetische gebaren: één bezweert de rampen, de ander verwijst naar de verschijning van Onze Lieve Vrouw van Fatima. Deze bijbelse engelen leggen het verband tussen de apocalyptische rampspoed en de verschijning van Maria te Fatima: wie zich tot Onze Lieve Vrouw van Fatima wendt, kan rampen bezweren. De bijbelse rampspoed is natuurlijk een verwijzing naar de catastrofe van de Tweede Wereldoorlog.

Centraal in de kapel staat in een boog een stenen beeltenis van o.l. Vrouw. Zij wijst met beide handen naar haar Onbevlekt Hart, het symbool van haar zondeloosheid. Bij de verschijning van 13 juni 1917 was bij o.l. Vrouw een hart te zien waarin doornen staken. De drie zieners in Fatima begrepen dat het Onbevlekt Hart van Maria door de zonden van de mensen was gekrenkt en dat eerdere herstel werd verlangd. Aan weerszijden van het Mariabeeld staat de tekst: *'Ik ben Onze Lieve Vrouw van de rozenkrans'*. Om het beeld is een houten rozenkrans gehangen. Bij de laatste verschijning te Fatima op 13 oktober 1917 maakte O.L. Vrouw op een vraag van Lucia bekend wie zij was: *'Ik ben Onze Lieve Vrouw van de rozenkrans, en ik wil op deze*

plaats een kapel ter ere van mij.'

Op de boog rond het Mariabeeld heeft Gène Eggen een niet onverdienstelijke poging gedaan om het zonnewonder weer te geven. Dat is geen geringe klus. De auteur C. Martel heeft in zijn boek *De wonderen van Fatima* dit wonder, dat na de verschijning van 13 oktober volgde, als volgt beschreven: *'De zon begint ineens te trillen, te schokken, en te draaien als een wiel van vuur. Naar alle kanten straalt ze lichtbundels uit, die telkens van kleur veranderen. De hemel, de aarde, de bomen, de rotsen en de ontzaglijke menigte schijnen achtereenvolgens geel, groen, rood, blauw, paars van kleur. De zon staat enkele ogenblikken stil. Dan begint ze haar lichtglans opnieuw, nog verblinderder dan zoëven. Ze staat andermaal stil, om daarna een derde maal te beginnen met dat kunstvuur, nóg meer afwisselend, nóg meer gekleurd, nóg schitterender; zo fantastisch dat geen enkele kunstenaar zich er ook maar enige voorstelling van kan maken'*. Links en rechts zien wij neerduarrende bloemen weergegeven. Bij de verschijning op 13 september vielen een soort witte bloemen of sneeuwvlokken, die de grond niet bereikten. Aan de voet van het Mariabeeld is een boom afgebeeld. Maria verscheen in Fatima namelijk boven een steeneik.

De derde wandschildering bevindt zich op de achtermuur van de kapel. Aan de bovenzijde de Moeder Gods, gezeten met het Jezuskind op haar schoot. Centraal zien we een engel die een rozenkrans toont. Bij de verschijning van een engel aan de drie kinderen in 1916, dus vóór de verschijning van Maria in 1917, had deze de drie herderskinderen opgeroepen tot gebed en boetedoening. Rechts zien we twee opstijgende vredesduiven, een geknield biddend mensenaar [de rechtvaardigen], en een biddende kreupele man. Lucia namelijk had op 13 juli 1917 om de genezing van een kreupele gevraagd. Kortom: uitgebeeld is de zegenrijke kracht van het bidden van de rozenkrans en het ter harte nemen van de boodschap van

Fatima. Links zien we twee gieren die zich op een mensenpaar storten [de zondaars]. Daaronder is de hel afgebeeld. Bij de derde verschijning te Fatima op 13 juli kregen de kinderen een visioen van de hel te zien. Tevens vernamen zij een aankondiging van de Tweede Wereldoorlog. Hij die niet luistert naar de wens van Maria, eindigt dus in de hel. Deze tweedeling in 'goeden' en 'slechten' doet natuurlijk denken aan de beroemde tekst uit *Matteüs* [25: 32-33] betreffende de scheiding van de schapen [goeden, rechts] en de bokken [slecht, links].

We kunnen de 'boodschap' van de Baut-

scherkapel dan ook als volgt samenvatten: laten wij de oproep tot gebed en boete van o.l. Vrouw van Fatima volgen, zodat rampspoed als de Tweede Wereldoorlog kan worden afgewend en een ieder tot zijn eigen heiligheid kan geraken.

Min of meer los van de schilderijen staat het vierkante glas-in-loodraampje dat zich in de linker zijwand van de kapel bevindt. De tekst: '*H. Jozef en Maria ten hemel opgenomen, bidt voor ons. G. Eggen 1952*'. Bij de laatste verschijning op 13 oktober 1917 verscheen ook even Jozef met het Jezuskind naast o.l. Vrouw.

Noten:

1. JOS KRÜLL, 'Oorlogsmonumenten in Heerlen en Hoensbroek', in: *LvH* 44 [1994] 115-119.
2. Voor de joodse begraafplaats, de grafstenen en hun opschriften zie ADRIE DRINT, 'Stilte en Lofzang.

Joodse begraafplaatsen en grafstenen in Limburg' in: *PSHAL* 132 [1996] 93-199.

3. GA Heerlen, Persberichtencollectie, rubr. 11, ds. 17, Israëlitische kerk [Joodse Gemeente].

Dokter Frans de Wever

[1869-1940]

JOS KRULL

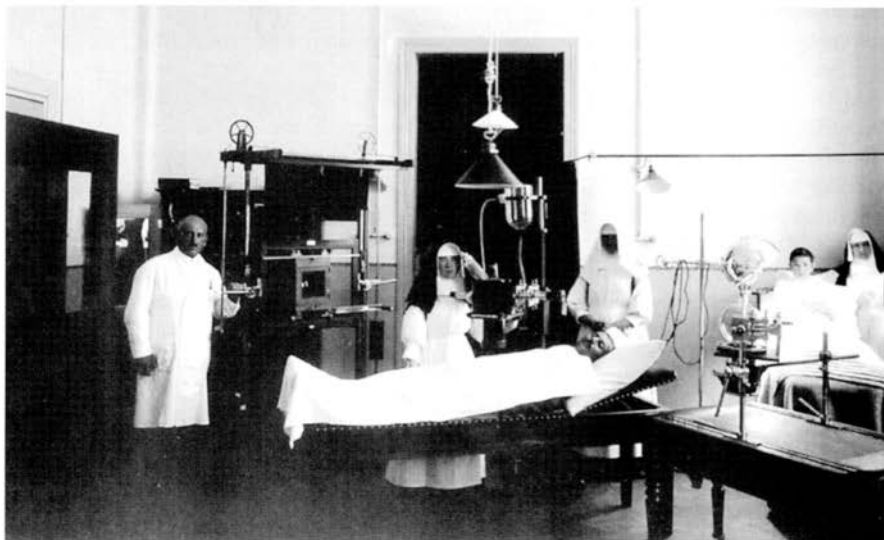
Frans de Wever werd op 29 januari 1869 te Nuth geboren als zoon van de plaatselijke apotheker. Hij doorliep het gymnasium te Rolduc en studeerde vervolgens medicijnen in Amsterdam. Na zijn artsexamen op 20 april 1897 vestigde hij zich tien dagen later als arts te Heerlen. Hij kwam naar Heerlen op aandringen van burgemeester De Hesselle, die daarnaast apotheker was en daarom een collega van zijn vader. De jonge arts van 27 jaar zat spoedig tot over zijn oren in het werk en was gedwongen om dag en nacht te werken. In de wijde omgeving was hij de enige dokter. Hij was daarom meer tijd kwijt aan reizen dan aan de behandeling van patiënten. Overdag verplaatste hij zich in de sjees, 's nachts ging hij te paard. Er was in die tijd een groot gebrek aan vroedvrouwen. Dokter de Wever moest dus ook bevallingen verrichten: in één nacht eerst in Heerlen, vervolgens naar Simpelveld en vandaar in een ruk door naar Brunssum.

De eerste on-mijn werd in 1897 geopend. Dokter de Wever werd nu ook mijnarts. De mijnwerkers die tijdens hun werk gewond raakten, werden naar zijn huis gebracht en daar behandeld. Hij opereerde zelfs op de keukentafel. Daarnaast was hij ook nog gemeente- en spoorwegarts. Het aantal ongevallen in de mijn en bij de pas geopende spoorlijn Sittard-Heerlen-Herzogenrath nam geweldig toe. De ernstige gewonden moesten met paard en wagen naar Maastricht, waar het dichtstbijzijnde ziekenhuis was. Het werd dus dringend noodzakelijk dat er een ziekenhuis in de buurt kwam. De dokter ging

daarom eens praten met mgr. Savelberg, de stichter van de congregaties Kleine Zusters en Broeders van de H. Joseph. Mgr. Savelberg stemde in met het voorstel van dokter De Wever en stelde zijn zusters ter beschikking voor de verpleging en het huishouden in het nieuwe ziekenhuis.

Het 'Maria Hilfspital' werd in 1904 in gebruik genomen, een ziekenhuisje van twintig bedden, gelegen aan de huidige Putgraaf. Dokter De Wever werd nu ook nog geneesheer-directeur van het ziekenhuis. 's Zaterdags kwam dr. Hustinx op de vélo uit Maastricht om operaties uit te voeren. Twee zusters assis-teerden de beide doktoren hierbij. Een van de zusters had het diploma ziekenverpleging en kreeg dus de praktische leiding van de verpleging in het ziekenhuis. Het moederhuis van de zusters sprong ook bij. De bejaarden schilden aardappels voor het ziekenhuis. De groenten uit de kloostertuin waren eveneens voor de zieken bestemd. De novicen ondersteunden de zusters bij het nachtwaken. De zusters kregen als salaris kost en inwoning. Het ziekenvervoer ging in het begin per fietsbrancard, voortbewogen door Hubert Dautzenberg.

Vier jaar na de opening, in 1908, werd besloten tot uitbreiding van het inmiddels 'St. Joseph-Hospitaal' geheten ziekenhuis. Na de verbouwing in 1909 kwam dr. Hustinx als chirurg in vaste dienst. De mijnen hadden aan deze uitbreiding een flinke financiële bijdrage geleverd. Het was namelijk voor de mijnindustrie van groot belang dat er een goed ziekenhuis in de buurt was voor de vele

Dr. F. de Wever (l) aan het werk op de röntgenkamer van het St. Jozefziekenhuis in Heerlen. Deze nieuwe technologie was een van de specialismen van Frans de Wever. Helaas werd een teveel aan straling uiteindelijk zijn dood.'

Foto: Stadsarchief Heerlen

gewonden van mijnongevallen. In 1912 werd het ziekenhuis opnieuw uitgebreid: voortaan had men de beschikking over 280 bedden. Het Nederlandse Rode Kruis stelde in 1914 een ziekenauto ter beschikking. Er kwam ook een 'Zander-inrichting', de voorloper van de huidige revalidatieafdeling. Deze afdeling was vooral van belang voor de patiënten uit de mijnen. Het aantal patiënten dat door de ongevallen in de mijn in het ziekenhuis moest worden opgenomen, werd steeds groter: per jaar ongeveer 120. Van rijkswege kwamen er ook stringente eisen voor het beheer van ziekenhuizen. Er werd nu een geneesheer-directeur benoemd en tevens kwam er een coördinerend mijnarts en een opleiding voor leken-verpleegsters, want de zusters konden niet nog meer religieuze-verpleegsters ter beschikking stellen. Dokter De Wever bleef als huisarts aan het ziekenhuis verbonden, speciaal voor de verloskunde. Verder was hij belast met de röntgenafdeling.

Naast zijn werk in het ziekenhuis had de dokter ook nog een drukke praktijk aan huis. Hij had het zo druk omdat hij voor zijn patiënten veel geduld en hulpvaardigheid kon opbrengen. Zijn ijzeren gestel maakte het hem mogelijk dag en nacht te werken. Hij was vol zorg voor zijn patiënten. Als een patiënt in levensgevaar verkeerde, ging de dokter midden in de nacht nog even naar hem kijken om zich ervan te vergewissen dat alles wat gedaan kon worden, ook gedaan werd.

Zijn vervoersprobleem werd vanaf januari 1903 enigszins verlicht omdat hij de beschikking kreeg over een kleine auto. De uitgifte datum van zijn 'vergunning voor het berijden van Rijkswegen' was 15 januari 1903. De automobiel mat 230 bij 140 centimeter en reed op benzine. Dat was in die tijd nog niet zo vanzelfsprekend als anno 1997. Een klein percentage van de auto's kende andere beweegkrachten, zoals alcohol, electriciteit, stoom, petroline en spiritus. Waarschijnlijk

beschikte ook dr. Hustinx in 1905 al over een automobiel. De beide artsen behoorden daarmee tot de vroegste autobezitters in Zuid-Limburg. Zeer vroeg waren ook enkele Maastrichtse industriëlen en notabelen [o.a. Du Moulin, gebr. Thijssens, Jos. Straetmans, Van der Maesen de Sombref], A. Michiels uit Sittard [vergunning 1899], baron Levin de Loë uit Mheer [1899], J.E.A.E. Wijnans uit Gulpen [1902], de Kerkraadse mijndirecteur O. von Pelzer Berensberg [1900], W. Rütgers uit Kerkrade [1904] en H. Habets uit Hulsberg [1905].

Ook buiten zijn praktijk verrichtte De Wever vele werkzaamheden. Hij was voorzitter van de Gezondheids-commissie en wist te voorkomen dat de onder mijnwerkers heersende ankylostomiasis [mijnwormziekte] een epidemie zou worden. In 1910 was hij betrokken bij de oprichting van de Limburgse afdeling van het Groene Kruis. Hij had als bestuurslid tot taak het contact met de artsen te onderhouden. Op het terrein van de ziekenfondsen heersten vele misstanden. Dokter De Wever zorgde er voor dat er in

Heerlen een afdeling van de Nederlandse Maatschappij tot Bevordering van de Geneeskunde kwam [1917]. Jarenlang was hij voorzitter van deze afdeling. Zijn 40-jarig jubileum als arts in Heerlen vierde hij in 1937. Hij ontving bij die gelegenheid uit handen van burgemeester Van Grunsven de gouden medaille van de stad Heerlen. Al eerder had hij de pauselijke onderscheiding Pro Ecclesia et Pontifice ontvangen en was hij benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau.

In hetzelfde jaar 1937 openbaarden zich de eerste verschijnselen van kanker. Zijn jarenlange werk op de röntgenafdeling was niet zonder gevolgen gebleven. Hij had te veel straling opgelopen, hetgeen hem uiteindelijk fataal is geworden. Op 9 september 1940 is hij op 71-jarige leeftijd overleden. Als eerbetoon voor zijn nooit aflatende inzet voor de gezondheidszorg in Heerlen en omgeving is het nieuwe ziekenhuis, dat in 1968 aan de rand van Heerlen werd geopend, het 'De Weverziekenhuis' genoemd.

Geraadpleegde bronnen:

- GA Heerlen, Persberichtencollectie, Persoonsdossier Wever, dokter F.W.J. de
- Schering en inslag: 75 jaar De Wever-Ziekenhuis [Heerlen 1979], 5-12.
- 50 Jaar Sociale Gezondheidszorg in Limburg: de R.K. Vereniging 'Het Limburgse Groene Kruis' in het goud 1910-1960 [Sittard 1960], 49.
- Ach Lieve Tijd: Twintig eeuwen Mijnstreek [Heerlen 1993-1994], 444-445.
- G. MOM [red.], Het paardloze voertuig: de auto in Nederland een eeuw geleden [Deventer 1996], 271-306.

Een groene rups op betonnen pootjes

De restauratie van het oude hoofdkantoor
van de Oranje Nassau-mijnen

THEO SNIEKERS

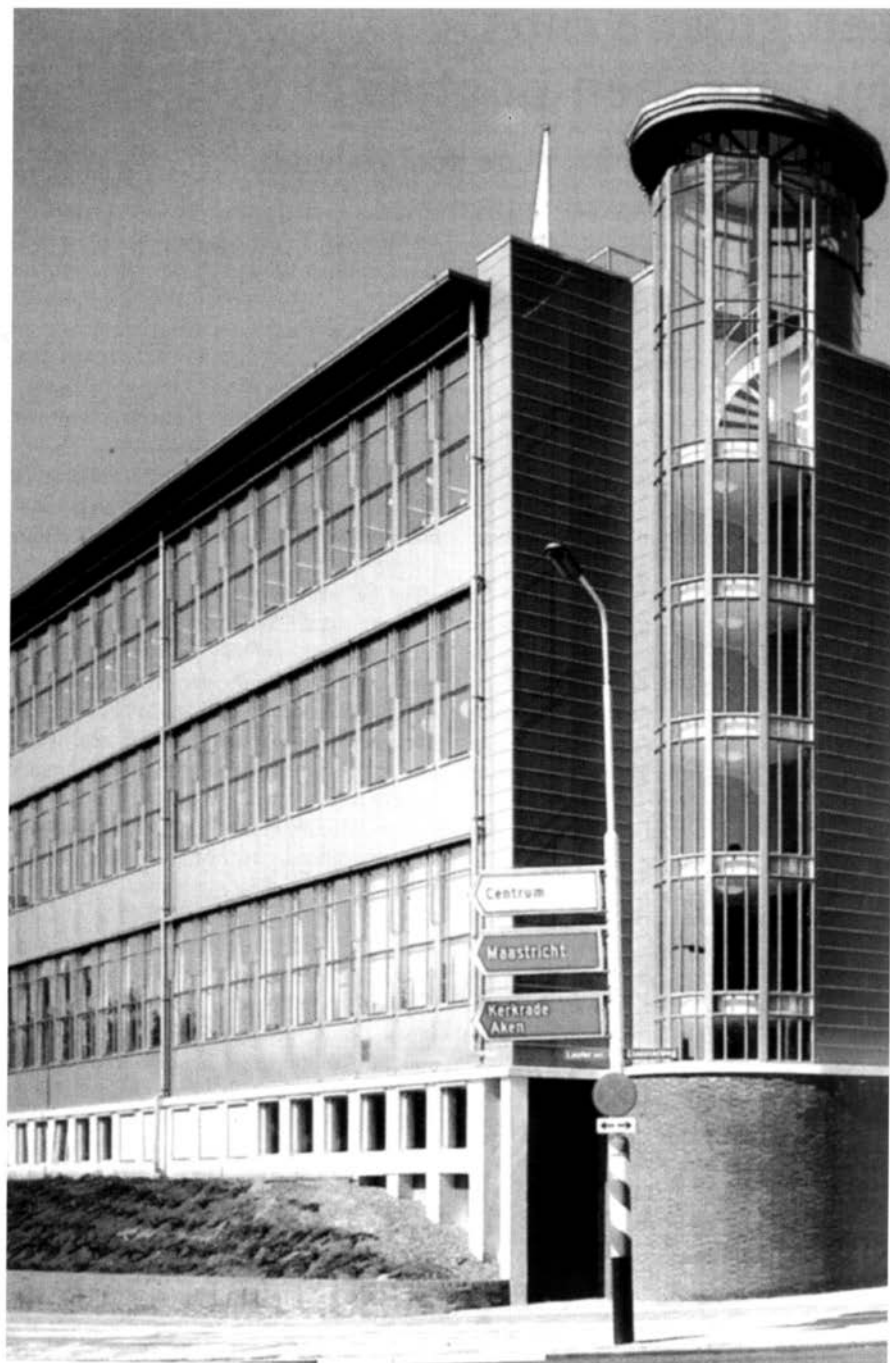
Wie de Spoorring in Heerlen afrijdt richting CBS stuit sinds enige tijd op een markant, groen gebouw. Het is alsof er ineens een nieuw, opvallend gebouw is neergepoot. Maar die indruk is onjuist. Het in 1932 gebouwde voormalige hoofdkantoor van de Oranje Nassau-mijnen aan de Kloosterweg heeft tijdens een ingrijpende restauratie zijn onopvallende witte jasje uitgetrokken en omgeuild voor de [bijna] oorspronkelijke groene vacht.

Het is een zeer monument met een bijzondere constructie, zoals de Rijksgebouwendienst [Rgd] in een brochure over de restauratie duidelijk maakt.* Architect Dirk Roosenburg [1887-1961] moest rekening houden met een 'onrustige' ondergrond. Het gebouw was letterlijk ondergraven door een voor de mijnindustrie noodzakelijk gangstelsel. Een zwaar gebouw zou van verzakkingen te lijden hebben, vreesde de architect. Horizontale en verticale bewegingen zouden kunnen optreden. Om het kantoor daartegen te beschermen, kreeg het een 'geraamte van beweegbare stalen compartimenten'. Die rusten op eveneens beweegbare betonnen 'pootjes', in de woorden van Roosenburg zelf. Zo ontstond het beeld van een [groene] rups. De verschillende compartimenten konden in horizontale en

verticale richting met de grond meebewegen. Roosenburg bouwde met staal en glas, waardoor het gebouw eenderde lichter was dan wanneer baksteen zou zijn gebruikt.

Met het kantoor deed de bouwstijl van de Nieuwe Zakelijkheid haar intrede in Limburg. Voor het oog lijkt het aanvankelijk een gewoon 'stevig' rechthoekig gebouw, maar de ronde glazen toren [met daarin het trappenhuis] aan de straatkant geeft het een in het oog springende vorm. Na de mijnsluitingen werd het gebouw zowel aan de binnen- als aan de buitenkant stevig geweld aangedaan. Bij verschillende renovaties werden onder meer oorspronkelijke materialen weggehaald en vonden verbouwingen plaats. Het CBS, dat het oude hoofdkantoor van de ON-mijnen vooral als archief gebruikte, verfde het gebouw wit. Op de plek van de oude hoofdingang kwam een gang die het 'monument van Roosenburg' met het nieuw-gebouwde CBS-complex verbond.

De Maastrichtse architect Jo Coenen kreeg in de jaren negentig de opdracht het Rijksmonument-in-spe in oude luister te herstellen. En wel voor een nieuwe gebruiker: Het Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, waar de voormalige Rijksgeologische Dienst in opgegaan is. In de brochure van de Rgd, eigenaar van het gebouw, wordt het werk van Coenen geschetst.

Hij wilde het drie verdiepingen tellende kantoor zo oorspronkelijk mogelijk herstellen. De architect bracht onder meer de grote ruimten terug. Het NITG had deze ook nodig voor de laboratoria en archieven. Deze kwamen aan de straatzijde te liggen. Deze ruimten beschermden de medewerkers op de vaste werkplekken aan de andere kant van de gangen tegen straatlawaai. Verlaagde plafonds werden er verder weer uitgesloopt. De verbindingsgang met het CBS werd gesloopt, de oude hoofdingang keerde terug. Coenen gebruikte ook weer zoveel mogelijk de oorspronkelijke materialen. Nieuwe stalen raamkozijnen werden uiteindelijk bij een bedrijf in Zuid-Afrika gevonden. Een steenfabriek in Frankrijk leverde de juiste stenen voor het herstel van het trappenhuis. Het daar aangebrachte pleisterwerk werd weer verwijderd. Een in de jaren zeventig aangebrachte lift die de aanblik van het gebouw sterke verstoorde, moest weer wijken. En last but not least: het kantoor kreeg zijn groene aanblik terug. Weliswaar niet het tegenwoordig niet meer bekende 'Veronees' groen waar Roosenburg van sprak, maar wel een tint die daar dicht bij in de buurt komt. Coenen werkt ook aan plannen om de hele

omgeving op te kalefateren. De vraag is of en wanneer genoeg geld beschikbaar komt om die ook uit te voeren.

De restauratie van de schepping van Roosenburg kostte twaalf miljoen. Na zo'n ingrijpende restauratie krijgt het gebouw wel voor lange tijd rust, zou je dan denken. Helaas, het zal wellicht anders zijn. Nog geen tien maanden na de start heeft de directie van NITG in Delft al een ingrijpende reorganisatie aangekondigd. De vestiging in Heerlen wordt voor een groot deel ontmanteld. Zo wordt het laboratorium naar het westen des lands overgeheveld. Alleen de afdeling Geo-Kartering, die de geologische ondergrond van Zuid-Limburg in beeld brengt, blijft over. Die afdeling zou weliswaar worden uitgebreid naar tien man, maar dan nog blijft er zeer waarschijnlijk veel ruimte over. De nabije toekomst zal leren wat dit voor het gebruik van het gebouw betekent. De monumenten-status biedt in ieder geval bescherming tegen [mogelijke] te ingrijpende aanpassingen.

* Ministerie van Vrom, Rijksgebouwendienst, Monument van Roosenburg in Heerlen weer 'functioneel', Projectdocumentatie 4/97.

Grenslandprijs

Om grensoverschrijdend cultuurhistorisch onderzoek te stimuleren, heeft de Werkgemeenschap Grensland: Kreis Heinsberg-Limburg besloten een prijs van 2.000 DM in te stellen voor een verslag van een onderzoek op dat gebied dat klaar is voor publicatie. Voorlopig zal de prijs elke twee jaar worden uitgereikt.

De onderwerpen van de artikelen kunnen liggen op het terrein van de algemene geschiedenis, sociale geschiedenis, kunstgeschiedenis, milieu, landbouw, volkskunde, taal en archeologie. De beoordeling van ingestuurde werkstukken zal geschieden door een jury die is samengesteld uit Duitse en Nederlands-Limburgse deskundigen. De bekroonde artikelen zullen in heemkundige periodieken gepubliceerd worden.

Bepalingen

Omdat de Werkgemeenschap vooral jongere onderzoekers wil stimuleren, kunnen alleen auteurs van 35 jaar of jonger deelnemen.

De ingestuurde werkstukken moeten qua onderwerp een grensoverschrijdend karakter hebben, dat wil zeggen: betrekking hebben

op zowel het Duitse als het Nederlands-Limburgse grensgebied.

In aanmerking komen alleen originele bijdragen die nog niet elders gepubliceerd zijn, ook niet in een afwijkende vorm. Voor de omvang denkt men aan artikelen van ongeveer 15 DIN A4 pagina's [1,5 regelafstand, lettergrootte 10 Pt.].

De bijdragen moeten afgestemd zijn op de actuele stand van de kennis op het betreffende vakgebied en gebaseerd zijn op authentiek bronnenmateriaal dat – evenals de geraadpleegde literatuur – nauwgezet vermeld moet worden.

De werkstukken moeten ingestuurd worden voor **1 januari 1999** bij het secretariaat van de Werkgemeenschap Grensland: Kreis Heinsberg Limburg:

Kreis Heinsberg
Valkenburger Str. 45, 52525 Heinsberg

of

Streekgewest Westelijke Mijnstreek
Geleenbeeklaan 2, 6160 AB Geleen
[tel. 046-4787380]

Signalement

R. BRAAD

Panis Militaris : Die Ernährung des römischen Soldaten oder der Grundstoff der Macht

door Marcus Junkelman; Mainz am Rhein.
Verlag Philipp von Zabern, 1997. 254 blz., foto's, tabellen.
Kulturgeschichte der antiken Welt, Band 75.
ISBN 3-8053-2332-8.

Markus Junkelman maakte naam met talrijke bijdragen over de Romeinse militaire geschiedenis. In dit boek gaat hij in op het dagelijks leven van Jan Soldaat in de Romeinse tijd. Uitvoerig worden de voedings- en eetgewoonten, als ook de daarvoor benodigde gebruiksvoorwerpen beschreven. Ook geeft hij weer hoe het logistieke netwerk voor de verzorging van de hondderduizenden soldaten van de diverse legers ineenzat. De Romeinse soldaat wilde minstens in tijden van betrekkelijke rust toch kunnen genieten van Italiaanse wijn, Spaanse olijven, oesters en vissauzen. De legerleiding schijnt het gelukt te zijn de

immense hoeveelheden voedsel voor de beroepssoldaten aan te schaffen, te financieren, te transporteren, op te slaan en te verdelen. Koken deden de soldaten zelf. Fraaie illustraties en foto's onderstrepen zijn verhaal en maken het boek tot een waar leesgenot. Wie na het lezen trek heeft in iets hartigs: het laatste hoofdstuk geeft een aantal recepten van de oerdegelijke soldatenhap!

Wonen in Meezenbroek een wijk in woord en beeld, 1922-1997

Door Marcel M.J. Put, Heerlen, Hoensbroek,
Woningbouwvereniging SGA, Woningbouwvereniging De
Volkswoning, Woningstichting De Voorzorg, 1997. 31 p., foto's.

Hoe de 'roeë kolonie' van Heerlen tot stand kwam door de ontwikkeling van de mijnbouw, welke woningbouwverenigingen uiteindelijk de vormgeving van de wijk bepaalden, wie de eerste bewoners van Meezenbroek waren en hoe het verenigingsleven zich heeft ontwikkeld wordt in dit boekwerkje beknopt, maar degelijk onderzocht en uit de doeken gedaan. Fraaie foto's geven een impressie van de wijk, zoals die er nu uitziet. Jammer dat dergelijke boekwerkjes niet geannoteerd zijn. Een stukje uitleg mist ook bij de plattegrond in de omslag. Je moet even speuren voordat je ontdekt dat de nummers in de plattegrond betrekking hebben op de foto's op de overeenkomstige bladzijden. Het initiatief van de woningbouwcorporaties om bij het 75-jarige jubileum van de wijk gezamenlijk een onderzoeksopdracht aan een historicus te verstrekken is lovenswaardig en verdient beslist navolging!

Onderzoekgids; POP-gids: Personen op Papier

overzicht van archief- en bibliotheekbestanden met gegevens over persoons- en beroepsgroepen in het Algemeen Rijksarchief
Eindredactie Jan H. Kompagnie, Den Haag
Algemeen Rijksarchief, 1997.- 684 p.; foto's
ISBN 90-800916-5-0.

Een belangrijk werk verscheen onlangs van mijn collega's bij het Algemeen Rijksarchief. Alle archief- en bibliotheekbestanden [stand 1 mei 1997] werden vanuit de inventarissen e.d. onderzocht op het voorkomen van reeksen met gegevens over persoons- en beroepsgroepen. In de gids verschijnen deze gesorteerd op deze beroepsgroepen. Het is een onmisbaar instrument voor iedereen die onderzoek doet en snel wil weten wat over personen door de centrale overheid of landelijk opererende instellingen, waarvan de archieven zijn overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief, is geregistreerd. Het lijvige boekwerk geeft de serie weer, de periode, de omvang van de serie, om hoeveel personen het ongeveer gaat [in aantalscategorieën], in welk archief of boek de gegevens aanwezig zijn, het nummer van de toegang, het inventarisnummer en de nadere toegang. Voordeel hiervan is dat men in de meeste gevallen zonder veel omhaal meteen de aanvraag kan plaatsen. Een voorbeeld: 'Onderwijzers. Lijsten per provincie van geslaagde en afgewezen

kandidaten voor de examens van [hulp]onderwijzer. Periode: 1898-1917. Omvang: 16 pakken. Aantalscat.: 2 [100-1000 personen]. Naam archief: Ministerie van Binnenlandse Zaken, Afdeling Lager Onderwijs. Toegang: 2.04.09. Inv.nr[s]: 850-864. Nadere toegang: geen.' Unieke informatie dus die bij genealogisch maar meer nog bij historisch onderzoek van onschatbare waarde kan zijn. De gids gaat beslist niet alleen over ambtenaren en militairen, maar ook, om maar gelijk de grootste groepen te noemen: oorlogsmisdadigers, arbeiders, bosnegers, tandartsen, kiezers, ketelmakers, advocaten, predikanten, Nederlanders in het buitenland en noem maar op. De gids meldt zelf al een nadeel: het was ondoenlijk de seriematige archieven op persoonsgroepen te beoordelen. Daarin zitten gegevens over personen meestal ook verspreid over verballen en besluiten. Hier blijft voorlopig dus nog de moeilijke omweg van indices en agenda's raadplegen. Een ander nadeel is dat niet in alle gevallen een controle in het depot heeft kunnen plaatsvinden. De notaties zijn uit de inventarissen gehaald. Daardoor kan het voorkomen dat een beeld dat door de omschrijving wordt opgeroepen niet volledig aan het verwachtingspatroon voldoet. Desondanks waardering voor dit project dat voor de andere archieven al dan niet in gezamenlijkheid navolging verdient. Het versnelt het proces van 'vinden' voor diverse onderzoekingen aanmerkelijk!

Inhoud:

Nieuwjaarswens	105
Een hete zomeravond bij sociëteit Eijmael in Heerlen, augustus 1791	106
M. van Dijk	
Een boekje open over Schinveldse toestanden, 1849-1869	110
W.J. Martens	
Drie 'vergeten' oorlogsmonumenten in Heerlen	124
Broeder Lambertus Moonen	
Dokter Frans de Wever [1869-1940]	128
Jos Krull	
Een groene rups op betonnen pootjes. De restauratie van het oude hoofdkantoor van de Oranje Nassau-mijnen	131
Theo Sniekers	
Grenslandprijz	134
Signalement	135
R. Braad	

Nadruk van artikelen of gedeelten daarvan zonder vergunning van de redactie is verboden. De inhoud van de ondertekende artikelen blijft voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers.

Uitgave: Stichting Historische Kring 'Het Land Van Herle'

p/a Postbus 1, 6400 AA Heerlen. Tel: 045-5604581, Giro: 2069907

Bestuur:

Drs. S. Broers, voorzitter; A.S.M. Patelski, secretaris;

drs. M.J.M. Put, penningmeester; R. Braad; F.L. Augustus, ere-voorzitter.

Redactie:

Drs. S. Broers, R. Braad, drs. M.A. van der Wijst, drs.Th. Snieckers.

Redactiesecretaris:

Drs. M. van Dijk

Jaargang 47

Verschijnt driemaandelijks. Abonnementen per jaar f 24,- Losse nummers f 6,50
Looptijd van het abonnement uitsluitend per kalenderjaar. Bij tussentijdse bestellingen worden reeds verschenen nummers, voor zover mogelijk, nageleverd.

ISSN 0166 - 2988

Vormgeving: Leon van Dorp, Heerlen. Druk: Van Hooren drukkerij en repro bv, Heerlen.

Inhoudsopgave Jaargang 47 - 1997

Aflevering 1

Redactioneel	1
De oorkonde van 7 september 1378 over de verkoop en overdracht van Wickraads Heerlen Door L. Augustus en M. van Dijk	2
De taal van de oorkonde uit 1378 Door L. Augustus	85
Dat recht geheist lex Valeriana. Een Romeinsrechtelijke renuntiatieclausule in de akte van overdracht van Wickraads Heerlen Door M. van Dijk	10
Bekende Mijnstrekenaar. Jhr.mr. Louis H.L.J. van der Maesen de Sombreff, jurist en sju de pèke Door R. Braad en M. van Dijk	33
Signalement	35

Aflevering 2

Het proces van Hoensbroek tegen Heerlen [1469-1480] Door H.C.J.M. Kreijns	37
De pastoors van de St. Johannes de Doper-parochie van Eygelshoven, 1507-1995 Door W. Nolten en L. Augustus	43
Een rel rond huilbier voor de Heerlense jonkheid anno 1750. Volksgericht of dronkemansactie? Door H. Thewissen	58
Een bedevaartsoord te Heerlen: het Sint-Antoniushöfke Door A. Jacobs	65

Aflevering 3

De tuin van Terworm: Frans en Engels Door E. Ramakers	73
Mariarade vroeger, de geschiedenis van een spraakmakende Hoensbroekse buurt Door F. Cammaert, J. Stuurman en R. Braad	79
Gezelschap Eendragt, een Heerlense schietvereniging voor de gegoede burgerij [1862-1866] Door M. van Dijk	93
Een mysterieuze hoeve in het Bekkerveld Door Th. Sniekers	101
Signalement Door R. Braad	103

Aflevering 4

Een hete zomeravond bij sociëteit Eijmael in Heerlen, augustus 1791 Door M. van Dijk	106
Een boekje open over Schinveldse toestanden, 1849-1869 Door W.J. Martens	110
Drie 'vergeten' oorlogsmonumenten in Heerlen Door broeder Lambertus Moonen	124
Dokter Frans de Wever [1869-1940] Door Jos Krüll	128
Een groene rups op betonnen pootjes. De restauratie van het oude hoofdkantoor van de Oranje Nassau-mijnen Door Th. Sniekers	131
Grenslan dprijs	134
Signalement Door R. Braad	135

Richtlijnen voor de auteurs:

Artikelen sturen naar de redactie van Het Land van Herle, Postbus 1, 6400 AA Heerlen. De auteurs worden vriendelijk verzocht zich te houden aan de onderstaande lijst met afkortingen en zorg te dragen voor een ruime interlinie en brede marge. Nadere richtlijnen voor het inleveren van kopij worden op verzoek toegezonden.

De auteur van een geplaatst artikel ontvangt kosteloos vijf exemplaren van het nummer waarin het artikel is opgenomen.

Lijst van gebruikte afkortingen:

AGN	Algemene Geschiedenis der Nederlanden
ARAB	Algemeen Rijksarchief Brussel
ARAH	Algemeen Rijksarchief Den Haag
ASPH	Archief Sint Pancratiusparochie Heerlen
BS	Burgelijke Stand
DHO	Doop-, Huwelijks-, en Overlijdensregisters
GA	Gemeentearchief [van-]
GAK	Gemeentearchief Kerkrade
GAM	Gemeentearchief Maastricht
HSAD	Hauptstaatsarchiv Düsseldorf
LvO	[archief] Landen van Overmaas
LTG	Limburgs Tijdschrift voor Genealogie
LvH	Het Land van Herle
MM	Maaslandse Monografieën
Msg	De Maasgouw
PSHAL	Publications de la Société Historique et Archeologique dans le Limbourg
RA	Rijksarchief [in-]
RAL	Rijksarchief in Limburg
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
RvS	[archief] Raad van State
SG	[archief] Staten Generaal
SAH	Stadsarchief Heerlen
ZAGV	Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins

